

Uutta lainasanatutkimuksen alalta

BÉLA KÁLMÁN *Die russischen Lehnwörter im wogulischen*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1961. 327 sivua.

Unkarilainen fennougristi prof. Béla Kálmán on jokin aika sitten saanut valmiiksi useat vuodet intensiivistä tutkimustyötä vaatineen teoksensa, joka käsittelee vogulin kielen venäläisiä lainasanoja. Kirjan aineisto on peräisin etupäässä unkarilaisten tutkijoiden keräämistä kielennäytteistä, myös tekijän itsensä, mutta suomalaista ja venäläistä

ainestakin on käytetty hyväksi. Artturi Kanniston laajoja sanakokoelmia Kálmán ei ole kuitenkaan hyödyntänyt muuta kuin niiltä osilta, mistä hänellä oli entuudestaan poimintoja. Asia selittyy siitä, että aika ei sallinut Kálmánin käyttää tähän työhön kuin muutamia päiviä.

Täydellistä luetteloa vogulin kielen

venäläisistä lainoista Kálmánin teos ei siis ehkä tarjoa, mutta sama pätee useimpiin muihinkin lainasanatutkimuksiin. Numerollisesti lainojen määrä nousee erisnimiä lukuunottamatta 580:een. Nämä ovat etupäässä nomineja, verbejä on koko määrästä vain 46 eli 8 %. Erisnimistä on oma luettelonsa, jossa on 70 numeroa. Luetteloiden parissa vielä hetken viipyäksemme voimme todeta, että Kálmán on esitellyt lyhyesti myös kirjallisia lainoja sekä hengellisen että maallisen kielenkäytön alalta ja että hän on erottanut omaksi osastokseen erheellisesti venäläisiksi lainoiksi selitetyt vogulin kielen sanat (53 yksikköä).

Kirja alkaa vakiintuneeseen tapaan katsauksella aikaisempiin töihin. Suomalalaisten tutkijoiden nimiä tässä lyhyessä esittelyssä mainitaan useitakin: Aug. Ahlqvist, Artturi Kannisto, J. J. Mikkola, Y. H. Toivonen, Jalo Kálma ja Matti Liimola. Unkarilaisista tutkijoista ovat siinä mukana Pál Hunfalvy, Zoltán Gombocz ja Bernát Munkácsi.

Seuraavassa luvussa valaistetaan kosketusten historiallista taustaa. Tekijän käsityksen mukaan kosketukset olivat tilapäisiä 1600-luvulle saakka, jolloin Stroganovien kauppiassuku sai haltuunsa laajoja alueita Siperian puolella. Venäjän valta Uralin itäpuolella lujittui kuitenkin vasta 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alkupuolella, mihin tulokseen venäläiset pääsivät siten, että he perustivat linnoitettuja varuskuntia ja kaupunkeja sekä lähettivät niihin siirtolaisia maan sisäosista. Kun vogulit saivat venäläisiä pysyvästi naapureikseen, alkoi myös kielellinen vuorovaikutus, jota nyt on kestänyt noin 300 vuotta. Tässä ovat vogulit olleet tietenkin enemmän ottavana kuin antavana osapuolena.

Puhtaammin lingvistiselle alueelle tullaan seuraavissa luvuissa. Näistä on yksi omistettu läntisessä Siperiassa puhuttaville venäläismurteille ja on siis niiden karakteristiikkaa; toinen esittelee kriteerejä, joiden nojalla voidaan eräissä tapauksissa päätellä, onko sana lainattu

voguliin venäjältä vai syrjäänistä vai tatarista, milloin venäjän sanalla on äänneellinen vastine jommassakummassa kielessä. Sangen perusteellinen ja varmasti myös runsaasti työtä vaatinut on kirjan viides luku (sivut 37—90), jossa tekijä käsittelee kysymystä äänne-edustuksesta vogulin venäläisissä lainasanoissa. Edustus on useasti varsin moninainen, mikä johtuu paitsi murre-eroista myös lainojen ajallisista eroista. Koska vogulit asuvat hajallaan laajalla alueella, on sama sana voitu lainata etelässä toisesta venäjän murteesta kuin pohjoisessa, mikä myös on omiaan hämmentämään äänne-
s uhteita.

Voguli on äänneistöltään venäjää köyhempi, minkä vuoksi esim. soinnilliset klusiilit on substituoitu vastaavilla soinnittomilla. Myös siinä suhteessa voguli on äänneellisesti rakenteeltaan venäjää yksinkertaisempi, että sanan alussa ei esiinny konsonanttiyhtymiä. Tässä kuitenkin edellisessäkin kohdassa voguli on siis suomen kaltainen. Mutta pulmaa ratkoessaan vogulit eivät ole olleet yhtä yksioikoisia kuin suomalaiset, jotka tavallisesti ovat luopuneet muista konsonanteista paitsi viimeisestä. Sananalkuisten konsonanttiyhtymien käsittelyssä voguli on lähempänä unkaria kuin suomea. Esimerkkejä on seuraavista menettelytavoista. Konsonanttien väliin on kehitetty vokaali, joka jakaa ne eri tavuihin (ven.) *kniga* > (vog.) *kinik* 'kirja', *trubka* > *turupka* 'torvi, putki', *plan* > *palan* 'suunnitelma'. Kons.-yhtymää seuraava vokaali on metateesin johdosta siirtynyt kons:iien väliin: *greχ* > *kørχ* 'synty', *gnedko* > *kintka* 'ruskea hevonen', *kroat* > *karwat* 'sänky'. Sellaisen kons.-yhtymän eteen, joka venäjässä alkaa sibilantilla (*s, š, ś*), on ääntämisen helpottamiseksi kehittynyt vokaali: *skater* > *iskätør* 'pöytäliina (»kaatterit»)', *stakan* > *istakan* 'juomalasi', *svinets* > *asvinets* 'lyijy'. Ensimmäinen konsonanteista on kadonnut: *spasibo* > *paššip* 'kiitos', *služit* > *lusit* 'palvelulla', *pšenitsa* > *šenissa* 'vehnä'. Uusimmissa venäl. lainoissa on kons.-yhtymä

usein säilynyt, samoin niissä murteissa, jotka ovat joutuneet voimakkaan venäläisen vaikutuksen alaisiksi: *škola* > *škōla* 'koulu', *sluzanka* > *sluškanka* 'palvelija', *brigada* > *prikat* 'prikaati'.

Melko yksityiskohtaisesti on myös esitelty lainasanojen jakaantumista eri käsitempiireihin. Näitä Kálmán nimeää 29. Runsaasti on sanoja saatu mm. seuraavilta aloilta: maanviljelys (17), karjanhoito (30), kaupankäynti (16), liikenne (22), miesten työt (33), vaatetus (33), asunto ja sen ympäristö (40), ruokatalous (25), yhteiskuntaelämä (40 + 5 vallankumouksen jälkeiseltä ajalta), uskonto (25). Heikosti edustettuja aloja ovat mm. metsästys ja kalastus sekä luonnonvarainen kasvisto ja eläimistö. Sukulaisuussuhteita osoittavia nimityksiä ei myöskään ole kuin jokunen (5). Näillä aloilla on omaperäinen sanasto ollut riittävän monipuolinen.

Tarkastellessaan lainasanojen esiintymistä erilaisissa lähteissä Kálmán to-

teaa, että vogulien vanhimmissa runouudessa (myyttillisissä runoissa sekä karhu- ja sankarirunoissa) on lainasanoja vain nimeksi. Tämä selittyy siitä, että runot ovat hahmoutuneet nykyiseen asuunsa jo ennen venäläisten siirtolaisten tuloa. Suorasanoisissa tarinoissa on venäjistä omaksuttuja lainoja paljon enemmän.

Prof. Kálmán on kaikesta päätellen syventynyt perusteellisesti aiheeseensa eikä ole kaihtanut vaivojaan saadakseen aikaan mahdollisimman monipuolisen sekä tyhjentävän esityksen vogulin kielen venäläisistä lainasanoista. Kun jo entuudestaan on olemassa perusteellinen tutkimus vogulin tataarilaisista lainasanoista, nimittäin Artturi Kanniston »Die tatarischen Lehnwörter im wogulischen» (FUF XVII), on vogulin sanaston ehkä tärkeimmät vierasperäiset ainekset selvitetty. Kálmánin teos on arvokas lisä alan kirjallisuuteen ja antoisa lähde erityisesti sanastollisista kosketuksista kiinnostuneille fennougriesteille.

VEIKKO RUOPPILA